09/12/2021

Ναυπάκτου: Θηρευτές λέξεων σε κοινωνικό και θεολογικό λόγο

Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου

Στο φαινόμενο ότι πολλοί στις μέρες παραμένουν σε λέξεις, χωρίς να καταλαβαίνουν το νόημά τους και χωρίς να προσπαθούν να καταλάβουν τι εννοεί ο άλλος με τους όρους-λέξεις που χρησιμοποιεί αναφέρεται με κείμενο του, με τίτλο "Θηρευτές λέξεων σε κοινωνικό και θεολογικό λόγο", ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου κ. Ιερόθεος.

Συμπεραίνοντας ο Σεβασμιώτατος αναφέρει ότι *"όσοι επιδιώκουν να είναι «θηρευτές λέξεων», δείχνουν ή επιπολαιότητα ή εμπάθεια. Αν μας ενδιαφέρη η αλήθεια των πραγμάτων, τότε διαβάζοντας έναν συγγραφέα, πρέπει να αναζητάμε το νόημα των λέξεων, από τα συμφραζόμενα και όλα τα κείμενά του, για να μη γινόμαστε άδικοι κριτές και τελικά αποδεικνύουμε «εν τοις πράγμασιν», ότι διεδικούμε και ζούμε το «παπικόν αλάθητον» που είναι αίρεση δεινή".*

Αναλυτικά το κείμενο του Σεβασμιωτάτου:

Μελετώντας διάφορες κριτικές σέ κοινωνικά καί θεολογικά θέματα καί ἀκούγοντας διαλόγους μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, παρατηρῶ ὅτι οἱ περισσότεροι παραμένουν σέ λέξεις, χωρίς νά καταλαβαίνουν τό νόημά τους καί χωρίς νά προσπαθοῦν νά καταλάβουν τί ἐννοεῖ ὁ ἄλλος μέ τούς ὅρους-λέξεις πού χρησιμοποιεῖ. Τίς παραρμηνεύουν μέ βάση τίς δικές τους θεωρίες, γι' αὐτό καί δημιουργοῦνται παρεξηγήσεις.

Αὐτό παρατηρήθηκε ἀπό τήν ἀρχαιότητα, γι' αὐτό ὁ Ἀντισθένης ἔλεγε ὅτι «ἀρχή σοφίας ὀνομάτων ἐπίσκεψις». Σέ μιά δημιουργική συζήτηση, πρῶτα πρέπει νά καθορίζονται οἱ ὅροι-λέξεις καί στήν συνέχεια νά προχωροῦν στήν ἀνάλυση ἑνός θέματος.

Αὐτό εἶναι ἀπαραίτητο, γιατί, ἐπειδή ἡ ἀλήθεια εἶναι δυσθήρατος, ὁπωσδήποτε κατακρεουργεῖται, ὅταν οἱ ἄνθρωποι γίνονται «θηρευτές λέξεων». Καί αὐτό τό κάνουν ἤ ἀπό ἐπιπολαιότητα ἤ ἀπό σκοπιμότητα, ὅπως τό ἔκαναν συνήθως οἱ αἱρετικοί γιά νά «κτυπήσουν» τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

Ἔτσι, γιά νά μήν ἀποδεικνυόμαστε «θηρευτές λέξεων», πού εἶναι ἀπαράδεκτο ἀπό κάθε πλευρά, πρέπει νά ξεχωρίζουμε τό νόημα ἀπό τό γράμμα, τό σημαῖνον ἀπό τό σημαινόμενον.

1. Τό νόημα καί ὄχι τό γράμμα τῶν λέξεων, κατά τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας

Πρόσφατα, σέ δημόσιο λόγο ἀναφέρθηκα σέ «θηρευτές λέξεων», ἐννοώντας αὐτούς πού θηρεύουν λέξεις, δηλαδή ἀσχολοῦνται μέ τό κυνήγι λέξεων, πού ἐπιδιώκουν νά βροῦν κάποια λέξη, τήν ὁποία παρερμηνεύουν, βάσει τῶν δικῶν τους πεποιθήσεων, γιά νά δημιουργήσουν προβλήματα, χωρίς νά ἐνδιαφέρονται νά καταλάβουν ὅλη τήν σκέψη ἑνός συγγραφέως καί τό νόημα τῶν φράσεων καί τῶν λέξεων πού ἐθήρευσαν.

Τό πρόβλημα δέν εἶναι σύγχρονο, ἀλλά παρατηρεῖται σέ ὅλους τούς αἰῶνες, καί σέ θεολογικές συζητήσεις εἴτε γιά νά διατυπώσουν αἱρετικές ἀπόψεις εἴτε γιά νά ἀποδομήσουν τήν ὀρθόδοξη θεολογία τῶν Πατέρων.

Συνήθως αὐτό τό ἔργο νά θηρεύουν λέξεις τό ἔκαναν οἱ αἱρετικοί γιά νά πλήξουν κάποιον Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας, καί νά τόν θεωρήσουν ὡς αἱρετικό. Δηλαδή, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας προσπαθοῦσαν νά ἐκφράζουν τά ἄρρητα ρήματα τῆς ἀποκαλυπτικῆς ἐμπειρίας μέ ρητά ρήματα, νοήματα καί εἰκονίσματα, ὅπως ἔλεγε ὁ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης, καί αὐτό εἶναι δυσχερές.

Πολλές φορές οἱ Πατέρες λάμβαναν ἕνα «ρῆμα» ἀπό τόν τρόπο σκέψεως τῶν συγχρόνων ἀνθρώπων καί ἀπό τήν φιλοσοφία, γιά νά ἐκφράσουν τήν ἀποκαλυπτική ἀλήθεια, ἀφοῦ ὅμως νοηματοδοτοῦσαν ἐκ νέου αὐτό τό «ρῆμα»-λέξη, ὅπως ὁμοούσιος, οὐσία, πρόσωπο, ὑπόσταση, ἐνυπόστατο, φύση, θέληση κλπ. Αὐτό δημιουργοῦσε προβλήματα τόσο στούς συντηρητικούς ὅσο καί στούς αἱρετικούς, πού κατηγοροῦσαν τούς Πατέρες ἐπιπόλαια.

Ὅμως, ὅταν θέλουμε νά ἐξετάσουμε τήν σκέψη ἑνός συγγραφέως καί ἑνός θεολόγου Πατρός, πρέπει νά βλέπουμε τό νόημα τῶν λέξεων καί ὄχι τό γράμμα τῶν λέξεων, πρέπει νά μᾶς ἀπασχολῆ τό σημαινόμενον καί ὄχι ἁπλῶς τό σημαῖνον, καί γενικά νά βλέπουμε ὅλη τήν σκέψη του. Διαφορετικά παραποιοῦμε τήν ἀλήθεια τῶν λόγων του.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γράφει ὅτι ὁ Θεός «ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλά πνεύματος· τό γάρ γράμμα ἀποκτέννει, τό δέ πνεῦμα ζωοποιεῖ».

Πάντως, τόν 4ο αἰώνα γινόταν ἔντονη συζήτηση γιά τήν χρησιμοποίηση τῶν λέξεων-ὅρων, προκειμένου νά καθορισθῆ ἡ ἀλήθεια γιά τόν Τριαδικό Θεό. Ἄλλοι μέν αἱρετικοί χρησιμοποιοῦσαν λέξεις ἀπό τήν φιλοσοφία, ἄλλοι, πού τελικά ἦταν μετριοπαθέστεροι αἱρετικοί, χρησιμοποιοῦσαν λέξεις ἀπό τήν Ἁγία Γραφή, τίς ὁποῖες ἑρμήνευαν στοχαστικῶς μέ ἀποτέλεσμα νά καταλήγουν σέ ἄρνηση τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ἐνώπιον αὐτῆς τῆς καταστάσεως οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὁμιλοῦσαν γιά τήν «ἀλήθεια τῶν πραγμάτων» καί ὄχι γιά τήν ἐμμονή στίς «λέξεις». Περισσότερο ἐπέμεναν στό νά βρεθῆ τό νόημα τῶν λέξεων, καί νά μήν παραποιεῖται τό νόημά τους.

Ἔτσι, ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ἀναφερόμενος στήν ἑρμηνευτική τοῦ Ἀρείου πού ἔβλεπε ἐξωτερικά τίς φράσεις τῆς Ἁγίας Γραφῆς, προσδιόριζε τήν ὀρθόδοξη ἑρμηνευτική: «Οὐκοῦν ἀποκαλύπτειν χρή τόν νοῦ τοῦ ρητοῦ, ὡς κεκρυμμένου τι τοιούτου ζητεῖν καί μή ὡς ἐν παρρησίᾳ εἰρημένου ἁπλῶς ἐκλαμβάνειν, ἵνα μή παρεξηγούμενοι πλανηθῶμεν τῆς ἀληθείας». Δηλαδή, πρέπει νά ζητᾶμε νά ἀποκαλύπτουμε τό

νόημα τοῦ ρητοῦ, πού εἶναι κεκρυμμένο καί ὄχι νά στεκόμαστε μόνον στό ρητό καί πλανηθοῦμε ἀπό τήν ἀλήθεια.

Ἐπίσης, σέ ἄλλο σημεῖο γράφει ὅτι «οὐ δέ τήν πρόχειρον λέξιν ἁπλῶς οὕτως ἐκλαμβάνειν, ἀλλά τό πρόσωπον ζητεῖν καί οὕτω μετ' εὐσεβείας τόν νοῦν ἐφαρμόζειν αὐτῷ». Δέν πρέπει νά παραμείνουμε ἁπλῶς στήν λέξη, ἀλλά νά ἀναζητοῦμε τό πρόσωπο καί νά ἐφαρμόζουμε σέ αὐτό μέ εὐσέβεια. Αὐτό χρειάζεται καί ἐπιμελῆ ζήτηση τοῦ ἐσωτερικοῦ βάθους τοῦ ρητοῦ καί τῆς λέξεως. Ἑπομένως, κατά τόν Μέγα Ἀθανάσιο ἡ ἀναζήτηση τῆς «διανοίας» τῶν Γραφῶν γίνεται μέ προϋποθέσεις, ἤτοι τοῦ «καιροῦ» πού ἐγράφη τό χωριό, τοῦ «προσώπου» πού ἀναφέρεται ὁ λόγος καί τοῦ «πράγματος», δηλαδή τῆς αἰτίας γιά τήν ὁποία ἔγραψε ὁ συγγραφεύς.

Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος τά γράφει αὐτά, γιατί ὁ Ἄρειος χρησιμοποιοῦσε δική του ἑρμηνευτική διαφόρων χωρίων γιά νά δικαιολογήση τήν κακοδοξία του, ἰδιαίτερα τό χωρίο: «Κύριος ἔκτισέ με ἀρχήν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ».

Ἐπίσης, ὁ Μέγας Ἀθανάσιος γράφει γιά ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐδέχθηκαν ὅλα ὅσα ἐγράφησαν στήν Σύνοδο τῆς Νικαίας, ἀλλά ἀμφιβάλλουν μόνον ὡς πρός τό ὁμοούσιον «μή ὡς ἐχθρούς διακεῖσθαι», δηλαδή νά τούς συμπεριφερόμαστε ὡς ἐχθρούς. Ἐμεῖς δέν ἀντιστεκόμαστε πρός αὐτούς, ὅπως στούς Ἀρειανίτες καί σέ αὐτούς πού μάχονται ἐνάντια στόν Πατέρα, «ἀλλ' ὡς ἀδελφοί πρός ἀδελφούς διαλεγόμεθα τήν αὐτήν μέν ἡμῖν διάνοιαν ἔχοντας, περί δέ τό ὄνομα μόνον διστάζοντας».

Ὁ Μέγας Βασίλειος, κατά τόν καθηγητή Παναγιώτη Χρήστου, προσπαθοῦσε νά φέρη μιά δογματική ἰσορροπία, εὑρισκόμενος μέσα σέ ποικίλα αἱρετικά ρεύματα, πού χρησιμοποιοῦσαν διάφορους φιλοσοφικούς ἤ ἁγιογραφικούς ὅρους-λέξεις.

Γιά παράδειγμα, στό θέμα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος οἱ μετριοπαθέστεροι Ἀρειανοί, ἐπικαλούμενοι τό ὅτι στήν Ἁγία Γραφή δέν γίνεται ρητή ἀναφορά στό Ἅγιον Πνεῦμα ὡς Θεό, ἔλεγαν ὅτι τό Ἅγιον Πνεῦμα δέν εἶναι πρόσωπο, ἀλλά μιά δύναμη. Ἄλλοι ἔλεγαν ὅτι εἶναι πρόσωπο, ἀλλά ὄχι θεῖο. Ἰσχυρίζονταν ὅτι τά ὄντα ἔχουν τήν ὕπαρξη εἴτε ἀγέννητη, ὅπως ὁ Θεός Πατήρ, εἴτε γεννητῶς, ὅπως ὁ Υἱός, εἴτε κτιστῶς, ὅπως ὁ ἄνθρωπος. Ἐπειδή τό Ἅγιον Πνεῦμα δέν ὑπάγεται στίς περιπτώσεις τῆς ἀγεννησίας, ὅπως ὁ Πατήρ, τῆς γεννήσεως, ὅπως ὁ Υἱός, ἔλεγαν ὅτι ὑπάγεται στήν περίπτωση τοῦ κτιστῶς, ὅπως ὁ ἄνθρωπος. Ὅμως, εὑρισκόμενοι σέ ἀμηχανία, ἔλεγαν ὅτι εἶναι κάτι μεταξύ Θεοῦ καί κτίσεως, καί δέν ἦταν οὔτε δοῦλον, ὅπως τά κτιστά ὄντα, οὔτε δεσποτικόν, ὅπως ὁ Θεός, ἀλλά εἶναι κάτι τρίτο, ἁπλῶς ἐλεύθερο. Ἔτσι ἀπέδιδαν στόν Πατέρα ὡς δημιουργό τό «ἐξ οὗ», στόν Υἱό ὡς ὑπουργό τό «δι' οὗ» καί στό Ἅγιον Πνεῦμα πού περικλείει μέσα του

χρόνο καί τόπον τό «ἐν ᾧ».

Ἔτσι, ὁ Μέγας Βασίλειος, εὑρισκόμενος σέ μιά τέτοια κατάσταση, προ-σπα-θοῦσε νά ἐπιφέρη μιά δογματική ἰσορροπία, γιά νά ἐπικρατήση ἑνότητα στήν Ἐκκλησία. Ἔτσι δεχόταν τό Ἅγιον Πνεῦμα ὡς Θεό, χρησιμοποιοῦσε ὅρους πού δέν ἀμφισβητοῦνταν ἀπό τούς ἄλλους ὡς θεῖο, ὁμότιμον, καί στήν διατύπωση χρησιμοποιοῦσε τήν φράση «Δόξα τῷ Θεῷ καί Πατρί μετά τοῦ Υἱοῦ σύν τῷ Πνεύματι Ἁγίῳ», δίνοντας ὀρθόδοξο περιεχόμενο, ἀλλά καί τήν φράση «Δόξα τῷ Θεῷ καί Πατρί διά τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι».

Μερικοί ὀρθόδοξοι, χωρίς νά ἀντιλαμβάνονται αὐτήν τήν πρακτική τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, τόν ἀμφισβητοῦσαν καί τόν πολεμοῦσαν. Ὅμως ὑποστη-ριζόταν ἀπό τόν Μέγα Ἀθανάσιο καί τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Θεολόγο.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος στόν ἐπιτάφιο πρός τόν Μέγα Βασίλειο ἀναφέρεται καί στό θέμα αὐτό. Διευκρίνισε ὅτι ὁ Μέγας Βασίλειος διευθετοῦσε τούς λόγους μέ σύνεση σχετικά μέ τό Ἅγιον Πνεῦμα, καί προσπαθοῦσε νά μή ὑποστηρίζουν μιά λέξη καί χάσουν ἀπό τήν ἀπληστία τους. Ἔτσι, ἔλεγε ὅτι γιά μᾶς δέν θά ὑπάρξη καμμιά ζημία ἀπό τήν μικρή ἀλληλοαντικατάσταση τῶν λέξεων καί διδάσκουμε τό ἴδιο «φωναῖς (λέξεις) ἄλλοις». Καί αὐτό τό δικαιολογοῦσε μέ τό ὅτι «οὐδέ ἐν ρήμασιν ἡμῖν εἶναι τήν σωτηρίαν μᾶλλον ἐν πράγμασι».

Ὁ ἴδιος μιλώντας γιά τόν Τριαδικό Θεό λέγει ὅτι φωτίζουν καί ἕνα καί ταυτοχρόνως τρία Φῶτα. Ὁ Τριαδικός Θεός εἶναι εἴτε ὑποστάσεις, εἴτε πρόσωπα, ὅπως κανείς θέλει ἔτσι νά τούς ὀνομάση, γιατί «(οὐδέν περί τῶν ὀνομάτων ζυγομαχήσομεν ἕως ἄν πρός τήν αὐτῶν ἔννοιαν αἱ συλλαβαί φέρωσιν)· ἑνί δε, κατά τόν τῆς οὐσίας λόγον, εἴτουν θεότητος». Δηλαδή, δέν πρόκειται νά φιλονικήσουμε γιά τά ὀνόματα, ὅταν οἱ λέξεις ἔχουν τήν ἴδια σημασία.

Σέ ἄλλο σημεῖο ἐρωτᾶ: Γιατί νά ἀκούη ὁ πικρόχολος ἀκροατής γιά λέξεις γύρω ἀπό θεολογικά θέματα καί ἔτσι κάνουμε τούς δικαστές μας κατηγόρους μέ ἀποτέλεσμα «τά ξίφη τοῖς ἐχθροῖς ἐγχειρίζομεν;». Ἔτσι οἱ λέξεις γίνονται ξίφη.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής γράφει ὅτι ὅλη ἡ Ἁγία Γραφή «σαρκός διαιρεῖσθαι λέγομεν καί πνεύματος», ὅπως ὁ ἄνθρωπος ἔχει τό σῶμα καί τήν ψυχή, ἔτσι καί ἡ Ἁγία Γραφή ἔχει τό σῶμα πού εἶναι τό γράμμα καί τό πνεῦμα πού εἶναι τό ἐσωτερικό νόημα. Γι’ αὐτό «σοφός δέ προδήλως, ὁ τό μέν φθειρόμενον ἀφείς, ὅλου τοῦ ἀφθάρτου γενόμενος».

Σέ ἄλλο σημεῖο γράφει ὅτι τά μέν ρήματα τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἶναι ἱμάτια, τά δέ νοήματα εἶναι οἱ σάρκες τοῦ Λόγου, πού σημαίνει ὅτι τά μέν ρήματα καλύπτουμε τά δέ νοήματα ἀνακαλύπτουμε».

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής γράφει: «Τῆς θείας Γραφῆς τά ρήματα, διά πράξεων ἀναγίνωσκε καί μή πλατυλόγει ἐπί ψιλοῖς τοῖς νοήμασι φυσιούμενος».

2. «Λέξεις» καί «πράγματα», κατά τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ

Μέσα σέ αὐτήν τήν προοπτική κινοῦνται καί οἱ μεταγενέστεροι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἰδίως ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, τόν ὁποῖον κατηγοροῦσαν καί οἱ συντηρητικοί καί οἱ αἱρετικοί ὡς «νέον θεολόγον».

Ὁ μεγάλος αὐτός Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας κατηγορήθηκε ἀπό τούς συγχρόνους του γιά τό ὅτι δημιούργησε μιά «καινήν θεολογίαν, μᾶλλον δέ καί πονηράν» καί ὅτι εἶναι «αὐτόνομος» καί «καινοτόμος», διότι χρησιμοποίησε τήν ἔκφραση «ὑφειμένην θεότητα» γιά νά δηλώση τήν ἄκτιστη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, καί «ὑπερκειμένην θεότητα» γιά νά χαρακτηρίση τήν οὐσία τοῦ Θεοῦ.

Ἀπαντώντας ὁ ἅγιος Γρηγόριος σέ αὐτήν τήν κατηγορία ἀντιλέγει ὅτι τόν ὅρον «ὑφειμένην θεότητα» τήν χρησιμοποίησε πρῶτος ὁ Βαρλαάμ γιά νά χαρακτηρίση κτιστή τήν ἐνέργεια καί ὁ ἴδιος ἀποδέχθηκε τόν ὅρον «ὑφειμένην ἐνέργειαν» χαρακτηρίζοντας αὐτήν ἄκτιστη, ὁπότε ὅπως γράφει «ἡμεῖς δέ τήν λέξιν καλῶς ἐξειλήφαμεν, κἀκεῖνον περιφανῶς δυσσεβήσαντα δι’ αὐτῆς ἐξηλέγξαμεν».

Ἔτσι, ἐνῶ ἡ λέξη πού χρησιμοποιεῖ ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς καί ὁ Βαρλαάμ εἶναι ἡ ἴδια, ἐν τούτοις τό νόημα εἶναι ἐντελῶς διαφορετικό, ἀφοῦ μέ τήν ἴδια λέξη ὁ Βαρλαάμ ἐννοεῖ κτιστή τήν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ὁ δέ ἅγιος Γρηγόριος ἐννοεῖ ἄκτιστη ἐνέργεια.

Γιά νά ἀποδείξη δέ ὅτι δέν πρέπει νά παραμένουμε ἁπλῶς στίς λέξεις, ἀλλά νά προχωροῦμε καί στά νοήματα, χρησιμοποιεῖ χωρία τῶν ἁγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Θά ἀναφέρω αὐτά τά πατερικά κείμενα πού ἐπικαλεῖται.

Ὁ Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης γράφει: «ὡς ἐστιν ἄλογον καί σκαιόν καί τῶν μή τά θεῖα νοεῖν ἐθελόντων ἴδιον, τό μή τῇ δυνάμει τοῦ σκοποῦ προσέχειν, ἀλλά ταῖς λέξεσι». Δηλαδή, εἶναι ἄλογο καί λοξό νά μή προσέχουμε στήν δύναμη τοῦ σκοποῦ, ἀλλά στίς λέξεις.

Ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ἐπειδή ἀντιμετωπίζει πάλι τό ἴδιο πρόβλημα ἀπό τούς ἀντιπάλους του τήν ἐποχή ἐκείνη, ἰσχυρίζεται ὅτι πολλοί δέν βλέπουν τόν σκοπό τοῦ γράφοντος, ἀλλά ἀπό διάφορα αἴτια, εἴτε ἀπό φθόνο, εἴτε ἀπό ἐριστικότητα

ἑρμηνεύουν καί μεταποιοῦν τά γραφέντα κατά τίς ἀρεσκεῖες τους. «Οἱ πολλοί οὐ τήν πίστιν οὐδέ τόν σκοπόν τοῦ γράφοντος ἐξετάζουσιν, ἀλλά διά φθόνον ἤ ἔριν, ἧς προελήφθησαν κατά διάνοιαν δόξης, ὡς θέλουσιν αὐτοί δέχονται, καί μεταποιοῦσι τά γραφέντα κατά τήν ἰδίαν ἡδονήν».

Ὁ Μ. Βασίλειος συνιστᾶ ὅτι δέν πρέπει νά προσέχουμε τίς λέξεις, ἀλλά τήν δύναμη τοῦ σκοποῦ, καί ὅτι οἱ αἱρετικοί, καίτοι χρησιμοποιοῦν τίς λέξεις τῆς Ἁγίας Γραφῆς, εἶναι ὕποπτοι καί διεφθαρμένοι στόν νοῦν. «Οὐ χρή προσέχειν λέξεσιν, ἀλλά τῇ τοῦ σκοποῦ δυνάμει· κἄν γάρ ἀγράφους τις λέγῃ λέξεις, οὐδέν διαφέρει, ἕως ἄν εὐσεβῆ τήν διάνοιαν ἔχῃ· οἱ δέ αἱρετικοί κἄν ταῖς ἀπό τῶν Γραφῶν χρήσωνται, οὐδέν ἧττον ὕποπτοι καί τόν νοῦν διεφθαρμένοι».

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος λέγει ὅτι ἡ εὐσέβεια δέν βρίσκεται στά λόγια, ἀλλά στά πράγματα. Γράφει: «Οὐδέ γάρ ἐν ρήμασιν ἡμῖν, ἀλλ’ ἐν πράγμασι ἡ εὐσέβεια· οὐδέ περί τῶν ὀνομάτων ζυγομαχήσομεν οὐδέ περί ταῦτα ζυγομαχοῦντες ἀσχημονήσομεν, ὥσπερ ἐν ὀνόμασι κειμένης ἡμῖν τῆς εὐσεβείας, ἀλλ’ οὐκ ἐν πράγμασιν. Οἱ δέ σφόδρα προπολεμοῦντες τοῦ γράμματος, ἵστωσαν ἐκεῖ φοβούμενοι φόβον, ο μή ἔστι φόβος, καί σαφῶς γινωσκέτωσαν, ὡς ἔνδυμα τῆς ἀσεβείας αὐτοῖς ἐστιν ἡ δειλία τοῦ γράμματος».

Ὁ ἅγιος Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας λέγει ὅτι εἶναι ἀμάθεια τό νά βλέπουμε τήν νίκη στίς ποιότητες τῶν ὀνομάτων. Γράφει: «Ἀμαθείας ἔμπλεων εἶναι λέγων, τό ταῖς τῶν ὀνομάτων ποιότησι πάντῃ τε καί πάντως ἀπονέμειν τό κράτος».

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής λέγει ὅτι δέν ὑπάρχει κίνδυνος ἀπό τήν λέξη ἐάν δέν γίνεται τό σφάλμα στήν ἔννοια. «Λέξεως κίνδυνον μηδένα εἶναι, ἐάν μή περί τήν ἔννοιαν ἡ ἁμαρτία γένηται».

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός λέγει ὅτι οἱ ἅγιοι ἀδιαφοροῦν γιά τίς λέξεις, ἐπειδή γνωρίζουν ὅτι δέν ἀδικοῦνται οἱ λέξεις, ὅταν τά πράγματα εἶναι διαφορετικά. «Εἴωθε ἐξ ἀρχῆς οὐ μόνον ἡ θεία Γραφή, ἀλλά καί οἱ τῆς εὐσεβείας διδάσκαλοι περί τάς λέξεις ἀδιαφορεῖν, εἰδότες ὅτι οὐδέν ἀδικοῦσιν αἱ λέξεις, ὅταν ἄλλως ἔχῃ τά πράγματα. Διό ἡμεῖς ποιότητα λέξεως οὐ πάντως ἐξετάζομεν· οὐ γάρ ἄξιον ἐν θείοις δόγμασιν ἐρεσχελεῖν καί σκοπόν ἔχειν τό κακῶς νικῆσαι».

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος συνιστᾶ νά μή ἐξετάζουμε γυμνά τά λόγια, οὔτε νά βασανίζουμε τήν λέξη καθ’ ἑαυτήν, ἀλλά νά ἐξετάζουμε τήν γνώμη τοῦ γράψαντος, γιατί διαφορετικά θά ὑποστοῦμε πολλές ἀπέχθειες καί ὅλα θά ἀνατραποῦν: «Οὐ δεῖ τά ρήματα γυμνά ἐξετάζειν, ἐπεί πολλά ἔψεται τά ἀτοπήματα, οὐδέ τήν λέξιν καθ’ ἑαυτήν βασανίζειν, ἀλλά τῇ διανοίᾳ προσέχειν τοῦ γράφοντος· ἄν γάρ μή τήν γνώμην τοῦ γράφοντος ἐξετάζωμεν, πολλάς

ὑποστησόμεθα τάς ἀπεχθείας καί πάντα ἀνατραπήσεται».

Εἶναι φανερόν ὅτι καί ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς κατηγορήθηκε ὅτι ἐξέφραζε μία «νέα θεολογία», καί ἐκεῖνος ἤλεγχε τούς κατηγόρους του ὅτι παραμένουν στίς «λέξεις» καί παραθεωροῦν τά «πράγματα», τήν ἴδια τήν ἐμπειρική θεολογία.

3. Συζήτηση στήν Θ΄ Οἰκουμενική Σύνοδο γιά τίς «λέξεις» καί τά «πράγ-ματα»

Ἡ συζήτηση γιά τίς «λέξεις» καί τά «πράγματα» ἔγινε στήν Θ΄ Οἰκουμενική Σύνοδο τοῦ ἔτους 1351, ὅπως τό βλέπουμε στόν «Συνοδικό Τόμο» τῆς Συνόδου αὐτῆς.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς κάνει τήν διάκριση μεταξύ τῆς «εὐσεβοῦς ἀντιλογίας» καί τῆς «πίστεως ὁμολογίας». Εἶπε: «Ἕτερον ἐστίν ἡ ὑπέρ τῆς εὐσεβείας ἀντιλογία καί ἕτερον ἡ τῆς πίστεως ὁμολογία, καί ἐπί μέν τῆς ἀντιλογίας οὐκ ἀνάγκη περί τάς λέξεις ἀκριβολογεῖσθαι τόν ἀντιλέγοντα, ὡς καί ὁ μέγας φησί Βασίλειος, ἐπί δέ τῆς ὁμολογίας ἀκρίβεια διά πάντων τηρεῖται καί ζητεῖται». Δηλαδή, ἐπικαλεῖται τόν Μέγα Βασίλειο, ὁ ὁποῖος εἶπε ὅτι γιά τήν ὁμολογία τῆς πίστεως ἀπαιτεῖται ἀκρίβεια καί αὐτό πρέπει νά τηρεῖται καί νά ἀναζητεῖται.

Ὁ ἴδιος κάνει τήν διάκριση ὅτι ἄλλο εἶναι ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως, γιά τήν ὁποία ἀπαιτεῖται ἀκριβής λόγος, καί ἄλλο εἶναι ἡ ἀντιλογία τῆς εὐσεβείας, ὅταν δηλαδή πρέπει νά ἀντικρούση κανείς διά μακρῶν διάφορες αἱρετικές ἀπόψεις καί χρησιμοποιεῖ διάφορα ἐπιχειρήματα. Γι’ αὐτό δέν πρέπει κανείς νά παραμένη σέ τέτοια πολεμική θεολογία καί νά κρίνη τόν Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας.

Στήν Σύνοδο αὐτή οἱ ἀντίπαλοι τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, παρά τήν προηγούμενη ἐπεξήγηση πού ἔδωσε, συνεχίζουν νά τόν κατηγοροῦν ὅτι στά συγγράμματά του γράφει πολλές φορές γιά δύο θεότητες καί τίς χαρακτηρίζει «ὑπερκείμενη» καί «ὑφειμένες», δηλαδή τήν οὐσία καί τήν ἐνέργεια. Ὅμως ὁ Βασιλιάς πού προήδρευε τῆς Συνόδου εἶπε ὅτι στήν Σύνοδο δέν συνῆλθαν γιά νά συζητήσουν λέξεις, ἀλλά γιά νά βροῦν τήν συμφωνία μέ τά «πράγματα», τήν ἀλήθεια. Ἐπικαλέσθηκε δέ καί τόν λόγο τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, «οὐδέ γάρ περί τῶν ὀνομάτων λογομαχήσομεν, κίνδυνον οὐδένα εἰδότες περί τάς λέξεις, ἕως ἄν ὁ νοῦς ὑγιαίνειν δοκῇ».

Τότε ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἀπάντησε: «Λέξεων ἐμοί λόγος ὀλίγος· οὐ γάρ ἐν ρήμασιν ἡμῖν, ἀλλ’ ἐν πράγμασιν ἡ ἀλήθεια τε καί ἡ εὐσέβεια, κατά τόν θεολόγον Γρηγόριον. Περί δέ τῶν δογμάτων καί πραγμάτων τόν ἀγῶνα ποιοῦμαι. Κἄν τις ἐπί τῶν πραγμάτων ὁμοφωνῇ πρός τάς λέξεις οὐ διαφέρομαι». Δηλαδή, ἐάν ὑπάρχη ὁμοφωνία στά πράγματα, δέν θά ὑπάρχη διαφορά στίς λέξεις.

Κατέληξε δέ νά πῇ ὅτι δέν ἀγωνίσθηκε γιά λέξεις, ὀνόματα καί συλλαβές, ἀλλά γιά τά πράγματα, πού σημαίνει τήν ἴδια τήν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ, τήν ἐμπειρία, τήν θεοπτία. Ἄν ἡ Σύνοδος δεχθῇ τήν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων καί πῇ κάτι διαφορετικό γιά τίς λέξεις, θά τό ἀποδεχθῇ: Εἶπε:

«Πλέον οὔτε τότε περί τῶν λέξεων ὁ σκοπός ἐμοί, ἀλλ’ ἅπας ὁ ἀγών περί τῶν πραγμάτων, οὔτε νῦν περί ὀνομάτων καί συλλαβῶν διαφέρομαι· ἀλλά τῶν πραγμάτων εὐσεβῶς ἀνακηρυχθέντων, Χριστοῦ χάριτι, ἕτοιμος εἰμί πᾶν ὅπερ ἄν ἡ θεία σύνοδος περί τῶν λέξεων διαγνῷ στέρξαι καί ἀποδέξασθαι».

Ὅμως, παρά τήν καθαρή αὐτή ὁμολογία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, οἱ ἀντίπαλοί του, δηλαδή ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς καί οἱ ὁμόφρονές του ἐπανέρχονται στό θέμα αὐτό, δηλαδή ἀφήνουν τήν οὐσία τοῦ θέματος καί ἀσχολοῦνται μέ τίς λέξεις. Γράφεται στόν Συνοδικό Τόμο: «...Γενομένης δέ καί τετάρτης, ἤρξαντο πάλιν οἱ διαφερόμενοι λέξεις τινας αἰτιᾶσθαι, ἐμφερομένας ἐν τοῖς τοῦ Θεσσαλονίκης συγγράμμασι, τῶν πραγμάτων ἀφέμενοι».

Εἶναι ἀξιοπρόσεκτο ὅτι ἐνῶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἐνδιαφεράταν νά ἀποδείξη τίς θεολογικές ἀλήθειες ὅτι ἐμεῖς μετέχουμε τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ καί ὄχι τῆς οὐσίας Του, ὅτι τό Φῶς τοῦ Θεοῦ ὅπως τό εἶδαν οἱ Μαθητές ἦταν θεῖο, ἄκτιστο, καί ὄχι κτιστό, ἐκεῖνοι συνέλεγαν λέξεις ἀπό τά κείμενά του γιά νά τόν κατηγορήσουν ὡς διθεΐτη.

Αὐτό συνεχίσθηκε καί μετά τήν Σύνοδο τοῦ 1351, σέ μιά συζήτηση πού ἔγινε μεταξύ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καί τοῦ φιλοσόφου Νικηφόρου Γρηγορᾶ τό θέρος τοῦ ἔτους 1355 παρουσία τοῦ Βασιλέως.

Ὁ καθηγητής Παναγιώτης Χρήστου γράφει ὅτι πρόκειται γιά δημόσια συζήτηση, τήν ὁποίαν παρακολούθησαν ὁ αὐτοκράτωρ, ἡ αὐτοκράτειρα, ὁ μέγας λογοθέτης, ὁ λεγάτος τοῦ Πάπα, πολλοί ἀξιωματοῦχοι καί λόγιοι, πού δέν ἀναφέρονται ὀνομαστικά, οἱ δύο συζητητές μέ τούς ἀκολούθους τους. Τά κύρια θέματα πού συζήτησαν ἦταν περί οὐσίας καί ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, περί ἑνότητος καί πολλαπλότητος τοῦ Θεοῦ, περί τοῦ οὐσιώδους περιεχομένου τῶν ἐνεργειῶν, περί τῶν ὀνομάτων καί ἰδιωμάτων περί τοῦ γνωστοῦ καί ἀγνώστου τοῦ Θεοῦ.

Τό πρῶτο θέμα πού ἔθεσε ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς ἦταν τό θέμα περί οὐσίας καί ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ. Ὁ Βασιλεύς εἶπε ὅτι ὁ τόμος πού εἶχε ὑπογραφῆ στήν Σύνοδο τοῦ 1351 εἶναι συνοδικός καί ἐπομένως εἶναι τῆς Ἐκκλησίας καί αὐτοί ὄφειλαν νά τόν προεκτείνουν κατά κεφάλαια, προφανῶς νά μήν ἀναθεωρηθῆ.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς εἶπε ὅτι δέν πρέπει νά ἐξετάζουν ἐάν κάποιος παρουσιασθῆ καί ὀνομάση τόν Θεό κτίσμα, ἐννοώντας προφανῶς τήν ἄποψη τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ, ὁ ὁποῖος ἔλεγε ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ θεοῦ εἶναι κτίσμα. Συνέχισε: «Ἐπεί δέ καί μή ἐν ρήμασιν οὐκ’ ἁπλῶς ἐν γράμμασιν, ἀλλ’ ἐν πράγμασιν ἡμῖν ἡ εὐσέβεια, κατά τούς θεολόγους, περί ὧν ἐμοί καί πρότερον καί νῦν ὁ ἀγών». Ἐκεῖνο πού τόν ἐνδιέφερε πάντοτε δέν ἦταν τά ρήματα, οἱ λέξεις, ἀλλά αὐτό τό ἴδιο τό γεγονός.

Τότε ὁ φιλόσοφος Γρηγορᾶς εἶπε ὅτι δέν διαφέρουν μεταξύ τους ἡ οὐσία καί ἡ ἐνέργεια, ἀφοῦ ταυτίζονται, διότι κάθε τί πού διαφέρει ἀπό τήν οὐσία εἶναι κτίσμα.

Ἀπαντώντας ὁ ἅγιος Γρηγόριος εἶπε: «Ὅτι πίστις ἡγεῖται τῶν εὐσεβῶν δογμάτων οὐκ ἀπόδειξις, ἔπεται δέ τῇ πίστει ἡ σύνεσις», δηλαδή προηγεῖται ἡ πίστη καί ἀκολουθοῦν τά δόγματα. Καί συνέχισε «Ὁμολογία δέ ἐστί τῆς πρός Θεόν πίστεως ἀσφαλής ἡ πρός τήν τῶν ἁγίων Πατέρων θεολογία συμφωνία», καί ἀνέφερε σχετικά χωρία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Τό σημαντικό, λοιπόν, καί ἀπό τήν Θ΄ Οἰκουμενική Σύνοδο καί τήν συζήτηση πού ἔγινε μετά ἀπό αὐτή, εἶναι ὅτι ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς δίνει μεγάλη σημασία στό σημαινόμενον τῶν πραγμάτων, καί μπορεῖ νά ἐκφράση καί μέ μιά ἄλλη λέξη τό σημαῖνον. Αὐτό τό εἶπε, γιατί οἱ ἀντίπαλοί του συνέλεγαν μερικές λέξεις πού χρησιμοποιοῦσε στά ἐπιχειρήματά του γιά νά ἀνατρέψη τίς ἀπόψεις τῶν αἱρετικῶν συνομιλητῶν του. Καί μέσα σέ αὐτήν τήν προοπτική ἔκανε λόγο γιά τό ὅτι ἄλλο εἶναι ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως γιά τήν ὁποία ἀπαιτεῖται ἀκριβολογία λέξεων καί ὅρων καί ἄλλο εἶναι ἡ ὑπέρ τῆς εὐσεβείας ἀντιλογία, πού χρησιμοποιεῖ κανείς πολλά ἐπιχειρήματα καί διάφορες λέξεις.

Εἶναι γεγονός ὅτι πάντοτε οἱ Πατέρες στηρίζονται στήν ἐμπειρία τους καί τήν πίστη τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ οἱ ἀντίπαλοί τους πού κινοῦνται μέ ἄλλα κριτήρια, στηρίζονται σέ μερικές ἐπί μέρους λέξεις γιά νά ἀποδομήσουν καί τήν ὀρθότητα τῆς πίστεώς τους.

Τό συμπέρασμα, εἶναι ὅτι ὅσοι ἐπιδιώκουν νά εἶναι «θηρευτές λέξεων», δείχνουν ἤ ἐπιπολαιότητα ἤ ἐμπάθεια. Ἄν μᾶς ἐνδιαφέρη ἡ ἀλήθεια τῶν πραγμάτων, τότε διαβάζοντας ἕναν συγγραφέα, πρέπει νά ἀναζητᾶμε τό νόημα τῶν λέξεων, ἀπό τά συμφραζόμενα καί ὅλα τά κείμενά του, γιά νά μή γινόμαστε ἄδικοι κριτές καί τελικά ἀποδεικνύουμε «ἐν τοῖς πράγμασιν», ὅτι διεδικοῦμε καί ζοῦμε τό «παπικόν ἀλάθητον» πού εἶναι αἵρεση δεινή.